

ნორმის პირველი ვერსია მოამზადა ლია ლეჟავამ, გამოქვეყნებულია 1985 წელს თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების N1-2 ბიულეტენში.

ნორმის პროექტის ახალი რედაქცია 2019 წელს შეიმუშავა **თეა ტეტელოშვილმა**.

წინამდებარე პროექტი განხილულია თსუ არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს სხდომაზე (11.10.2019).

პროექტი დამტკიცებულია სახელმწიფო ენის დეპარტამენტის ექსპერტთა კომისიის სხდომაზე (06.12.2019).

სადაურობის სახელთა წარმოება „-ეთ“ და „-ის“ სუფიქსების შემცველი გეოგრაფიული სახელებისგან

ქართულში სადაურობის გამომხატველი სიტყვების საწარმოებლად **-ელ** და **-ურ** (> **-ულ**) სუფიქსები დაერთვის გეოგრაფიული სახელების სრულ (თუ სახელი უკუმშველი ან უკვეცელია) ან უსრულ (თუ სახელი კუმშვადი ან კვეცადია) ფუძეებს. მაგ.: **ბორჯომ-ი** – **ბორჯომ-ელ-ი**, **ბორჯომ-ულ-ი**; **გონიო** – **გონიო-ელ-ი**, **გონიო-ურ-ი**; **ვაზისუბანი** – **ვაზისუბნ-ელ-ი**, **ვაზისუბნ-ურ-ი**; **მცხეთა** – **მცხეთ-ელ-ი**, **მცხეთ-ურ-ი**. ეს წესი ზოგადია, თუმცა ენის განვითარების სხვადასხვა პერიოდში დასტურდება **-ეთ** და **-ის** სუფიქსების შემცველ გეოგრაფიულ სახელთაგან მიღებული სადაურობის გამომხატველი სიტყვების ორი ვარიანტი – **-ეთ/-ის** სუფიქსების შენარჩუნებითა და მათ გარეშე: **თიან-ეთ-ი** – **თიან-ეთ-ელ-ი** // **თიან-ელ-ი**, **ბოლნ-ის-ი** – **ბოლნ-ის-ურ-ი** // **ბოლნ-ურ-ი**...

წარმომავლობის **-ელ** და **-ურ** აფიქსთა დართვა მარტივ ფუძეზე ძველი ქართულისთვის ბუნებრივი იყო: **ტბ-ელ-ი** (< **ტბ-ეთ-ი**), **კარალ-ელ-ი** (< **კარალ-ეთ-ი**), **თბილ-ელ-ი** (< **თბილ-ის-ი**), **ურბნ-ელ-ი** (< **ურბნ-ის-ი**), თუმცა ძველ ქართულშივე გვაქვს გამონაკლისები: **რუ-ეთ-ელ-ი** (< **რუ-ეთ-ი**), **მანგლ-ის-ელ-ი** (< **მანგლ-ის-ი**). XIX საუკუნეში გეოგრაფიულ სახელთაგან სადაურობის აღმნიშვნელი ფორმების წარმოებისას იმდენად აქტიურდება აფიქსის შენარჩუნების ტენდენცია, რომ ზოგჯერ **-ეთ** დასტურდება ისეთ ფორმებშიც, რომლებშიც წესით არ უნდა ყოფილიყო. მაგ., **რუსეთელი** (ი. გოგებაშვილი), **უცხოეთელი**, **ჩინეთური** (ვაჟა-ფშაველა)... **-ეთ-ისა** და **-ის-ის**

შენარჩუნებით გეოგრაფიული სახლებისგან სადაურობის ფორმათა მიღება წესი ხდება და თანამედროვე ქართულში იგი უპირატესია.

ზოგ შემთხვევაში ენამ ერთმანეთისგან მნიშვნელობით გამიჯნა სადაურობის მაწარმოებლიანი ერთი სიტყვის პარალელური ვარიანტები: **ურბნელი** გამოიყენება საეკლესიო ტიტულატურაში, მაგ., მროველ-ურბნელი მიტროპოლიტი, ხოლო **ურბნისელი** აღნიშნავს სოფელ ურბნისში მცხოვრებს, წარმოშობით იქაურს.

მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე ქართულში სადაურობის სახელები ზოგ შემთხვევაში მაინც იწარმოება **-ეთ/-ის** სუფიქსებ-მოკვეცილი ვარიანტებისგან (**თიანელი, თიანური, დუშელი, წაგველი...**), ქართული ენის განვითარების ტენდენციის შესაბამისად, სალიტერატურო ენისთვის ბუნებრივი **-ეთ** და **-ის** სუფიქსებშენარჩუნებული სიტყვებია: **თიანეთელი, თიანეთური, დუშეთელი, წაგვისელი** და სხვ.

აქვეა განსახილველი ჰორიზონტის მხარეთა აღმნიშვნელი ფუძეებისგან ნაწარმოები სახელები. როგორც წესი, **აღმოსავლეთისგან, დასავლეთისა** და **ჩრდილოეთისგან** სადაურობის სახელები უმეტესად მიიღება **-ეთ** აფიქსჩამოცილებულ ფუძეზე წარმომავლობის **-ელ-ისა** და **-ურ-ის** (> **-ულ-ის**) დართვით: **აღმოსავლეთი – აღმოსავლ-ელ-ი, აღმოსავლ-ურ-ი; დასავლეთი – დასავლ-ელ-ი, დასავლ-ურ-ი; ჩრდილოეთი – ჩრდილო-ელ-ი, ჩრდილო-ურ-ი**. გამოწაკლისია სამხრეთი, რომელიც ამგვარ შემთხვევებში იჩენს **-ეთ** ბოლოსართის შენარჩუნების ტენდენციას – **სამხრ-ელ-ისა** და **სამხრ-ულ-ის** გვერდით გვხვდება **სამხრეთ-ელ-ი** და **სამხრეთ-ულ-ი**. ეს ფორმები პარალელურ ვარიანტებად უნდა იქნეს განხილული თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენისთვის. ამგვარ დაშვებას მხარს უჭერს როგორც ენობრივი ტენდენცია (**-ეთ** აფიქსის შენარჩუნებისა), ასევე ამ ფორმათა ხშირი გამოყენება, რასაც ქართული ენის ეროვნული კორპუსისა და ილიას უნივერსიტეტის ქართული ენის კორპუსის მასალაც ადასტურებს¹.

¹ 24.06.19-ის მდგომარეობით:	ქევი	ქევი
სამხრელი	3	0
სამხრეთელი	762	15
სამხრული	3	1
სამხრეთული	424	18

ამგვარად, გვექნება: **სამხრეთი – სამხრ-ელ-ი // სამხრეთ-ელ-ი, სამხრ-ულ-ი // სამხრეთ-ულ-ი.**

თანამედროვე ქართულში არის საზღვარგარეთის ქვეყნებისა და საქართველოს კუთხეების აღმნიშვნელი **-ეთ-სუფიქსიანი რიგი** სახელებისა, რომელთაც შეესაბამება სადაურობის აღმნიშვნელი ფორმები **-ეთ-**ის გარეშე. ასეთებია, მაგალითად: **ჩინეთი – ჩინ-ელ-ი, ჩინ-ურ-ი; ესპანეთი – ესპან-ელ-ი, ესპან-ურ-ი; ბულგარეთი – ბულ-გარ-ელ-ი, ბულგარ-ულ-ი; რუმინეთი – რუმინ-ელ-ი, რუმინ-ულ-ი... კახეთი – კახ-ელ-ი, კახ-ურ-ი; იმერეთი – იმერ-ელ-ი, იმერ-ულ-ი...** თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში აღნიშნული ფორმები დამკვიდრებულია, მათთან მიმართებით წესის შემუშავების საკითხი არ დაისმის და, რა თქმა უნდა, არც წინამდებარე ნორმაში განიხილება ისინი.

ზემოთქმულის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში მოქმედებს შემდეგი წესები:

1. **-ეთ-**ისა და **-ის-**ის შემცველი გეოგრაფიული სახელებისგან სადაურობის გამომხატველი სიტყვები იწარმოება ამ სუფიქსების შენარჩუნებით (**თიანეთი – თიანეთ-ელ-ი, თიანეთ-ურ-ი; ბოლნისი – ბოლნის-ელ-ი, ბოლნის-ურ-ი**);
2. **-ეთ** სუფიქსი ჩამოშორდება, თუ სადაურობის აღმნიშვნელი სახელი მიიღება ჰორიზონტის მხარეების გამომხატველი სიტყვებისაგან:

აღმოსავლეთი – აღმოსავლ-ელ-ი, აღმოსავლ-ურ-ი

დასავლეთი – დასავლ-ელ-ი, დასავლ-ურ-ი

ჩრდილოეთი – ჩრდილო-ელ-ი, ჩრდილო-ურ-ი

გამონაკლისია **სამხრეთი**, რომლისგან ნაწარმოებ სადაურობის სახელებშიც გვექნება პარალელური ფორმები:

სამხრეთი – სამხრ-ელ-ი // სამხრ-ეთ-ელ-ი, სამხრ-ულ-ი // სამხრ-ეთ-ულ-ი.

შენიშვნა: ძირითადი ფორმების გვერდით დასაშვებ ვარიანტებად შესაძლოა განხილულ იქნეს **-ეთ** და **-ის** აფიქსებჩამოცილებული ფუძეებისგან ნაწარმოები თანამედროვე ქართულში კვლავ მოქმედი ისეთი ფორმები, როგორებიცაა: **დუშელი, ბოლნელი, ბოლნური, თიანელი, თიანური, ურბნელი, ურბნული, წაგველი, წაგვეური, ქუთათელი, ქუთათური...** ასევე საქართველოს ისტორიული

კუთხეების მკვიდრთათვის გამოყენებული, სადაურობის აღმნიშვნელი ისეთი ფორმები, როგორებიცაა **კლარჯელი**, **კლარჯული** და **შავშელი**, **შავშური** (რა თქმა უნდა, **კლარჯეთელის**, **კლარჯეთული**-**სა** და **შავშეთელის**, **შავშეთურის** პარალელურ ვარიანტებად).

Tea Teteloshvili

Forming Words Related to Origin with Geographical Names Suffixed with *-et* and *-is*

Summary

The paper deals with the norm concerning the formation of words related to origins with geographical names having the suffixes **-et** and **-is**. The difficulty is that in the same or different periods of the language development two variants of words related to origins with geographical names having the suffixes **-et** and **-is** are attested – the ones maintaining the suffixes or the ones without them, e.g. *tian-et-i* – *tian-et-el-i* // *tian-el-i*, *boln-is-i* – *boln-is-ur-i* // *boln-ur-i*, etc. The norm establishes the correct use of parallel forms and separates exceptions.